UDK 159.9:351.74

DAVLAT YO‘L HARAKATI XAVFSIZLIGI XODIMI IMIJINING TARKIBIY KOMPONENTLARI: KOGNITIV, EMOTSIONAL, KOMMUNIKATIV VA XULQIY JIHATLAR

To‘xtayev Urol Qo‘zimurodovich,
Termiz davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Har qanday kasbiy imij murakkab tizimli tuzilma bo‘lib, u shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, kasbiy kompetensiyasi va tashqi ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’siri jarayonida shakllanadi. Davlat yo‘l harakati xavfsizligi xizmati (DYHXX) xodimining professional imiji esa aholining yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash, fuqarolar bilan bevosita muloqot qilish va huquqiy tartibni amalga oshirish bilan bog‘liq faoliyatda namoyon bo‘ladi. Shu sababli mazkur kasbiy imij nafaqat xodimning tashqi ko‘rinishi, balki uning bilim darajasi, emotsional holati, muloqot madaniyati va amaliy xulq-atvorini ham qamrab oluvchi yaxlit psixologik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Kasbiy imijni tizimli ravishda tahlil qilish uning asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash imkonini beradi. Bizningcha, DYHXX xodimi professional imijining yaxlit tuzilmasini kognitiv, emotsional, kommunikativ va xulqiy komponentlardan tashkil topgan tizim sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Imijning kognitiv komponenti xodimning kasbiy bilimlari, huquqiy savodxonligi, fikrlash xususiyatlari, dunyoqarashi va o‘z kasbiy faoliyati haqidagi tasavvurlari majmuini ifodalaydi. Mazkur komponentni ichki va tashqi kognitiv jihatlarga ajratish mumkin.

Ichki kognitiv jihat xodimning yo‘l harakati xavfsizligi sohasiga oid qonunchilikni, yo‘l harakati qoidalarini, ma’muriy-huquqiy me’yorlarni hamda xizmat vazifalarini qay darajada bilishi va anglashini ifodalaydi. Shuningdek, vaziyatni tezkor tahlil qilish, muqobil qarorlarni baholash va qonuniy hamda asoslangan xulosa chiqarish qobiliyati ham mazkur komponentning muhim jihatlaridan hisoblanadi.

Tashqi kognitiv jihat esa fuqarolar, haydovchilar va piyodalar ongida DYHXX xodimi to‘g‘risida shakllanadigan tasavvur, bilim va ijtimoiy stereotiplarni qamrab oladi. Xodimning kasbiy bilimlari va huquqiy savodxonligi qanchalik yuqori bo‘lsa, uning o‘z kasbiy roliga bo‘lgan ishonchi va mas’uliyati shunchalik mustahkamlanadi. Bu esa professional imijning intellektual asosini tashkil etadi.

DYHXX xodimining kasbiy faoliyati turli darajadagi psixoemotsional zo‘riqishlar, konfliktli vaziyatlar va ba’zan ekstremal holatlar bilan bog‘liq. Shu sababli professional imijning emotsional komponenti xodimning emotsional barqarorligi,

empatiyasi, o‘z hissiyotlarini boshqarish qobiliyati va affektiv nazoratini o‘z ichiga oladi.

Emotsional barqarorlik xodimning nizoli, keskin yoki stressli vaziyatlarda o‘zini tuta olishi, vaziyatga hissiy emas, balki oqilona munosabatda bo‘lishi bilan belgilanadi. Masalan, yo‘l harakati qoidalari buzilgan holatlarda fuqarolarning noroziligi yoki keskin munosabati xodimning kasbiy vazifalarini bajarishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmasligi lozim.

Empatiya esa yo‘l harakati ishtirokchilarining emotsional holatini tushunish, ularning vaziyatini hisobga olish va insonparvar munosabatni namoyon etish imkonini beradi. Bunda empatiya qonuniy talablarni yumshatish emas, balki ularni insoniy va madaniyatli tarzda tushuntirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Affektiv nazorat xodimning jahldorlik, tajovuzkorlik, befarqlik yoki haddan tashqari hissiy reaksiyalarni nazorat qila olish qobiliyatini anglatadi. Xodimning vazminligi, xotirjamligi va o‘zini boshqara olishi fuqarolarda unga nisbatan ishonch va hurmatning shakllanishiga yordam beradi.

Professional imijning eng faol namoyon bo‘ladigan jihatlaridan biri kommunikativ komponent hisoblanadi. DYHXX xodimi o‘z xizmat faoliyati davomida haydovchilar, piyodalar, boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari va turli ijtimoiy guruh vakillari bilan muntazam muloqotga kirishadi. Shu sababli uning kommunikativ kompetensiyasi professional imijning muhim ko‘rsatkichlaridan biridir.

Kommunikativ komponent, avvalo, verbal va noverbal kommunikatsiyani qamrab oladi. Verbal kommunikatsiyada xodim nutqining ravonligi, aniqligi, madaniyati, ovoz ohangi, murojaat shakli va huquqiy talablarni tushunarli tarzda izohlash qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Fuqaroga nisbatan qo‘pol, mensimaydigan yoki tajovuzkor ohangdan foydalanish xodimning professional imijiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Noverbal kommunikatsiya esa xodimning tashqi ko‘rinishi, kiyinish madaniyati, xizmat formasining ozodaligi, mimikasi, imo-ishoralari, tana holati va umumiy o‘zini tutish uslubida namoyon bo‘ladi. Noverbal signallar ko‘pincha muloqotning hissiy mazmunini belgilab beradi va fuqarolarning xodim haqidagi dastlabki tasavvurini shakllantiradi.

Kommunikativ komponentning yana bir muhim jihati konfliktologik kompetensiyadir. DYHXX xodimi bahsli va nizoli vaziyatlarni kuchaytirmasdan, ularni muloqot, huquqiy tushuntirish va vaziyatni oqilona boshqarish orqali hal eta olishi kerak. Shu ma’noda kommunikativ madaniyat xodimning nafaqat shaxsiy, balki butun xizmat tizimining ijtimoiy nufuziga ta’sir ko‘rsatuvchi omil hisoblanadi.

Kognitiv bilimlar, emotsional barqarorlik va kommunikativ kompetensiya xodimning real faoliyatidagi xulq-atvorida namoyon bo‘ladi. Shu sababli xulqiy komponent professional imijning amaliy jihatdan eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Xodimning kasbiy xulq-atvori, avvalo, xizmat vazifalarini qonuniy, aniq, tezkor va mas’uliyatli bajarishida namoyon bo‘ladi. Fuqarolar bilan munosabatlarda adolat

tamoyiliga rioya qilish, vakolatlarni suiiste’mol qilmaslik va xizmat intizomiga amal qilish ijobiy professional imijning muhim shartlaridir.

Xulqiy komponentning muhim yo‘nalishlaridan biri halollik va korrupsiyaga qarshi xulq-atvordir. Xodimning noqonuniy manfaatdorlikka undovchi takliflarni qat’iy, ammo madaniyatli tarzda rad etishi, xizmat vazifalariga sodiqligi va qonun ustuvorligiga amal qilishi jamiyatda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga nisbatan ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy DYHXX xodimining xulqiy kompetensiyasi raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish qobiliyatida ham namoyon bo‘ladi. Elektron tizimlar, planshetlar, bodi-kameralar va boshqa texnik vositalardan to‘g‘ri foydalanish xodimning zamonaviy kasbiy kompetensiyasini ifodalovchi muhim omillardan biridir.

DYHXX xodimi professional imijining kognitiv, emotsional, kommunikativ va xulqiy komponentlari bir-biridan alohida holda emas, balki o‘zaro bog‘liq tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Kasbiy bilimlarning yuqoriligi, agar ularni amaliy vaziyatda to‘g‘ri qo‘llash va fuqaroga tushunarli tarzda yetkazish qobiliyati bilan uyg‘unlashmasa, ijobiy imijni to‘liq ta’minlay olmaydi.

Xuddi shuningdek, yuqori kommunikativ qobiliyat emotsional o‘zini boshqarish bilan qo‘llab-quvvatlanmasa, konfliktli vaziyatlarda yetarli samaradorlik bermasligi mumkin. Demak, professional imijning barqarorligi mazkur komponentlarning o‘zaro muvofiqligi va yaxlitligiga bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan DYHXX xodimlarining professional imijini rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglar kompleks xarakterga ega bo‘lishi lozim. Bunday treninglarda kasbiy-huquqiy bilimlarni mustahkamlash bilan bir qatorda emotsional intellekt, stressga chidamlilik, empatiya, konfliktlarni konstruktiv boshqarish, samarali muloqot va kasbiy etika ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham e’tibor qaratish zarur.

DYHXX xodimining professional imiji murakkab va ko‘p komponentli psixologik hodisa bo‘lib, uning shakllanishida kognitiv, emotsional, kommunikativ va xulqiy omillar o‘zaro ta’sirda bo‘ladi. Kognitiv komponent xodimning kasbiy bilimlari va vaziyatni tahlil qilish qobiliyatini, emotsional komponent uning stressli vaziyatlarda o‘zini boshqarishi va empatik munosabatini, kommunikativ komponent fuqarolar bilan samarali muloqot qilish mahoratini, xulqiy komponent esa mazkur sifatlarning real kasbiy faoliyatdagi namoyon bo‘lishini ifodalaydi.

Shu sababli DYHXX xodimining ijobiy professional imijini shakllantirish faqat tashqi ko‘rinish yoki muomala madaniyatini takomillashtirish bilan cheklanmasligi kerak. Mazkur jarayon xodimning kasbiy kompetensiyasi, emotsional barqarorligi, kommunikativ madaniyati, huquqiy ongi, halolligi va amaliy xulq-atvorini kompleks ravishda rivojlantirishni talab etadi. Bunday yondashuv xodimning professional samaradorligini oshirish bilan birga, aholining huquqni muhofaza qiluvchi organlarga nisbatan ishonchi va ijobiy munosabatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для высших учебных заведений. — М.: Аспект Пресс, 2001. — 384 с.
2. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. — М.: Издательство Московского университета, 1982. — 200 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. — М.: АСТ, 2008. — 478 с.
4. Деркач А. А., Исаев Е. И. Педагогическая акмеология. — М.: РАГС, 2002. — 256 с.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
6. Майерс Д. Социальная психология. — СПб.: Питер, 2010. — 800 с.
7. Молчанова О. Н. Профессиональный имидж личности: психологические аспекты формирования // Вопросы психологии. — 2015. — № 4. — С. 112–119.
8. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Models of Emotional Intelligence // Handbook of Intelligence / ed. by R. J. Sternberg. — Cambridge: Cambridge University Press, 2000. — P. 396–420.